ІІІ. ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

УДК 336.71:001.895

ПОКАЗНИКИ ЕКСПРЕС-ОЦІНКИ ОПЕРАЦІЙНОГО РИЗИКУ БАНКІВ НА ОСНОВІ ЗВІТНОСТІ НБУ

С. В. Вахнюк, кандидат економічних наук

Успішне ведення банківського бізнесу в сучасних умовах конкурентної протидії на ринку фінансових послуг у значній мірі залежить від рівня його операційного ризику. Рівень операційного ризику банку визначається як імовірність відхилення реальних результатів діяльності від очікуваних унаслідок порушень порядку та процедур проведення банківських операцій. Відхилення результатів відбувається внаслідок існування причинних факторів неявного характеру. Накопичення зазначених факторів може призвести до отримання банком суттєвих фінансових втрат. Тому менеджерів комерційних банків і наглядових служб Національного банку України (НБУ) зацікавлені в застосуванні до оцінки операційного ризику методичних підходів, які дозволяють найбільш коректно відобразити існуючу ситуацію.

Проблема пошуку методів оцінки операційного ризику в банківських установах підлягала дослідженню та широко обговорювалась у наукових публікаціях науковцями та практиками, такими як С. Дмитров, І. Д'яконова, А. Ігнатов, О. Меренкова, Л. Левченко, Т. Медвідь, В. Фурсова. та ін. Найбільш сучасним є підхід, запропонований авторами праці [1], в якій це завдання пропонується вирішувати на основі теореми Байєса, тобто розрахунку ймовірності існування факторів операційного ризику, за наявності фактів подій (випадків) негативного характеру, що відбулися. Однак, незважаючи на найбільш адекватні результати, застосування цієї методи для частих розрахунків надміру трудомістке, зважаючи на її складність. Для цього більш придатним є спрощений експрес-метод, за допомогою якого можна зробити нехай не максимально точну, проте прийнятну оцінку операційному ризику банку.

Мета статті – розробка методики експрес оцінки рівня операційного ризику в комерційних банках України.

Для оцінки впливу кожного окремої негативної події, тобто інциденту, на рівень операційного ризику потрібно окреслити сукупність причинних факторів, наявність яких знижує якість операційної складової банківського бізнесу. Операційна складова банківського бізнесу ми розуміємо як проведення необхідного обсягу операцій в основних напрямах діяльності комерційних банків. Фактори операційного ризику доцільно розглядати відносно складових операційного ризику: ризик персоналу, ризик систем і технологій, ризик бізнес-процесів, ризик зовнішнього середовища [3]. Перелік типових факторів операційного ризику та їх позначення, що будуть використовуватись у подальшому матеріалі наводяться в табл. 1

Таблиця 1

Типові фактори операційного ризику

№ з/п	Назва фактора	Позначення
1. Ризик персоналу		
1.1	Неповідомлення про проведення операції	Fрппо
1.2	Проведення несанкціонованих операцій	Fрпно
1.3	Неавторизований доступ чи не навмисне розголошення даних (інформації), що стосуються клієнта, банку	Fрпнд
1.4	Несанкціоноване надання інформації та консультування клієнта співробітниками	Fрпні
1.5	Свідоме порушення встановлених лімітів	Fрппл
1.6	Підробка внутрішніх документів (кредитних і бухгалтерських)	Fрппв
1.7	Крадіжки	Fрпк
1.8	Фінансові зловживання (не керівного складу)	Fрпфз
1.9	Зловживання посадовим становищем для отримання власної вигоди	Fрпзп
1.10	Недосконала система менеджменту	Fрпсм
1.11	Неефективність кадрової політики банку	Fрпкп
1.12	Неефективність системи оцінки і мотивації персоналу, ризик плинності кадрів	Fрпом
1.13	Невиконання або не повне виконання своїх функціональних обов'язків	Fрпфо
1.14	Помилки, що виникають при заповненні договорів, додаткових угод для укладення із третіми особами	Fрпзд
1.15	Втрата договорів	Fрпвд
1.16	Помилки, які виникають при виконанні робочих обов'язків, пов'язані з некоректними вхідними даними	Fрпнв
1.17	Помилки у документації	Fрппд
1.18	Незнання співробітниками вимог нормативних документів	Fрпвн
1.19	Помилки у виконанні дій фінансового моніторингу	Fрпфм
1.20	Невиконання своїх безпосередніх обов'язків з метою спрощення роботи	Fрпср
1.21	Формальне ставлення до виконання своїх функціональних обов'язків	Fрпфв
1.22	Неправильна оцінка кредитоспроможності клієнта	Fрпок
2. Ризик систем і технологій		
2.1	Збої у роботі комп'ютерного обладнання	Fрско
2.2	Збої у роботі комунікаційної мережі	Fрскм
2.3	Помилки програмного забезпечення	Fрспз
2.4	Несумісність програмного забезпечення	Fрснз
2.5	Технологічний збій у роботі процесингового центру	Fрспц
2.6	Недотримання технологій розробки ПЗ	Fрстр
3. Ризик бізнес-процесів		
3.1	Неконструктивна тарифна політика (внесення частих змін)	Fрбтп
3.2	Помилки впровадження даних до системи	Fрбвд
3.3	Помилки виконання, розрахунку й обслуговування операцій	Fрбво
3.4	Неузгодженість дій при здійснені операцій	Fрбнд
3.5	Неефективність організаційної структури банку і бізнес-процесів	Fрбос
3.6	Несвоєчасний контроль коректності роботи регламентних операцій	Fрбкк
3.7	Надмірно спрощена система видачі споживчих кредитів (кеш, скоринг)	Fрбск
4. Ризик зовнішнього середовища		
4.1	Природні катастрофи	Fрзпк
4.2	Пошкодження або знищення майна банку внаслідок нападів на відділення банків	Fрзн
4.3	Крадіжки активів	Fрзка
4.4	Фальшування документів, які надаються банку	Fрзфд
4.5	Зовнішнє порушення безпеки інформаційних систем	Fрзбі
4.6	Неналежна робота клієнтів з платіжними картками	Fрзрк

Загальну оцінку рівня операційного ризику банку можна зробити на основі комплексу показників, значення яких відображують міру існування наведених факторів. Кожен з цих показників повинен відображувати міру негативу яку інцидент може принести банківській установі через наявність факторів операційного ризику, які ймовірно стали його причиною. Загальний підхід до обчислення цих показників (К) можна описати формулою 1 [2]:

$$K = S \cdot I, \quad (1)$$

де S – ступінь серйозності економічних наслідків інцидентів, з якими пов'язаний показник;

I – значущість причинних факторів подій, з якими пов'язаний показник.

Спосіб розрахунку наведених компонентів показників залежить від джерела, що характеризує інцидент. На роль такого джерела найкращим чином підходять форми статистичної звітності, які належить надавати фінансовим установам України до апарату НБУ згідно з установленим порядком їх заповнення та періодичності подання. Слід очікувати, що значення реквізитів окремих форм цієї звітності здатні відобразити, з прийнятною мірою об'єктивності, якісний стан операційної діяльності певної банківської установи. Оскільки показники будуть пов'язані з формами звітності, їхні позначення формується за такою схемою: показник починається літерою «К», далі літера «ф» та номер відповідної форми звітності, завершується літерою «і» та унікальним ідентифікатором у межах форми звітності.

Контроль за рівнем ризику в діяльності банків, дотриманням ними вимог законодавства України та нормативно-правових актів здійснюється за допомогою звіту про застосування до банків заходів впливу. Структура цього звіту регламентована формою № 682, яка містить інформацію про застосовані до банків заходи впливу за допущені порушення. Форма № 682 подається щомісяця до центрального апарату НБУ територіальним управлінням НБУ, яке прийняло рішення про застосування заходу впливу. До основних параметрів форми № 682 належать: код і назва банку, дата застосування заходу впливу, код та назва заходу впливу, ким застосовано захід впливу, код виду порушення, кількість порушень (за звітний період і з початку року), інформація про застосування штрафних санкцій та інших заходів впливу [5, 6].

Аналіз змісту форми № 682 ґрунтується на сприйнятті заходів впливу як ідентифікаторів операційного ризику. В цьому процесі здійснюється групування заходів впливу за тотожністю факторів операційного ризику, які вірогідно можуть бути причиною відповідних порушень. Кожній групі відповідає окремий показник. Діапазон показників для форми № 682 знаходиться у межах від Кф682і1 до Кф682і19. Значення S (формула 1) для цих показників розраховується як сума нарахованих штрафів (колонка 10) поділена на суму кількості порушень з початку року (колонка 9). Для кожного показника використовуються данні зазначених колонок, що містяться у рядках форми № 682 з певними кодами виду порушень (колонка 7), а саме: для показника Кф682і1 використовують коди – 01, 02, 03, 04, 05, 06, 20, 83; Кф682і2 – 09, 10; Кф682і3 – 11, 12; Кф682і4 – 31, 32; Кф682і5 – 33; Кф682і6 – 34, 70, 71; Кф682і7 – 35; Кф682і8 – 40; Кф682і9 – 5; Кф682і10 – 60, 61, 62, 84; Кф682і11 – 73; Кф682і12 – 81, 82; Кф682і13 – 86; Кф682і14 – 72, 87; Кф682і15 – А1, А8; Кф682і16 – А2, А3, А6, А7; Кф682і17 – А4, А5; Кф682і18 – А9; Кф682і19 – В1, В2.

Контроль за рівнем збитків банку, держателів платіжних карток і торговців через незаконні дії або сумнівні операції з платіжними картками здійснюється за допомогою звіту, регламентованого формою № 404. У звіті надається інформація в розрізі платіжних систем (груп платіжних систем) про кількість випадків і суми збитків банку, держателів платіжних карток і торговців, яких обслуговує банк відповідно до договору, через незаконні дії або сумнівні операції з платіжними картками. До основних параметрів форми № 404 належать: загальна кількість випадків збитків через незаконні дії з картками за їх типами, сума збитків через незаконні дії з картками, що отримані за платіжними системами за їх типами [5, 6].

Аналіз змісту форми № 404 ґрунтується на сприйнятті збитків, пов'язаних із використанням платіжних карток як ідентифікаторів операційного ризику. В цьому процесі здійснюється виділення характерних видів збитків і фактори операційного ризику, які вірогідно можуть бути причиною їх виникнення. Кожному виду збитків відповідає окремий показник. Діапазон показників для форми № 404 знаходиться у межах від Кф404і1 до Кф404і4. Значення S (формула 1) для цих показників розраховується як сума збитків через незаконні дії або сумнівні операції з платіжними картками (колонка 4) поділена на суму кількості відповідних випадків (колонка 3). Для кожного показника використовуються данні зазначених колонок, що містяться у рядках форми № 404, а саме: для показника Кф404і1 використовують данні рядків № 1 та № 5; Кф404і2 – № 2; Кф404і3 – № 3; Кф404і4 – № 4.

Контроль за фінансовими операціями, мета проведення яких має сумнівне походження, здійснюється за допомогою звіту, регламентованого формою № 200. У звіті надається інформація про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. До основних параметрів форми № 200 належать: загальна кількість і сума операцій, згрупованих за певними показниками, їх деталізація (юридичні особи, фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, фізичні особи, фінансові установи – кореспонденти) [5, 6].

Аналіз змісту форми № 200 ґрунтується на сприйнятті сумнівних фінансових операцій як ідентифікаторів операційного ризику. В цьому процесі здійснюється виділення категорій повідомлень про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та фактори операційного ризику, які можуть бути причиною їх появи. Кожній категорії повідомлень відповідає окремий показник. Для форми № 200 можна виділити два показники: Кф200і1 та Кф200і2. Значення S (формула 1) для цих показників розраховується як загальна сума по операціям, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу (колонка 4) поділена на кількість повідомлень про них (колонка 3). Для кожного показника використовуються данні зазначених колонок, що містяться у рядках форми № 200, а саме: Кф200і1 використовують данні рядків № 1.3; Кф200і2 – № 1.4.

Компоненти показників операційного ризику I формула (1), що характеризують значущість причинних факторів інцидентів, з якими вони пов'язані, по суті, виконує роль вагових коефіцієнтів. Вона визначається для кожного показника як сума відповідних значень складових операційного ризику: $I_{рп}$ (ризик персоналу), $I_{рс}$ (ризик систем і технологій), $I_{рб}$ (ризик бізнес-процесів), $I_{рз}$ (ризик зовнішнього середовища):

$$I = I_{рп} + I_{рс} + I_{рб} + I_{рз}. \qquad (2)$$

Кожен з додатків формули 2 являє собою відношення кількості причинних факторів інцидентів, котрі характеризують відповідний показник, до загальної кількості формуючих факторів відносно окремої складової операційного ризику. Тобто формулу 2 можна представити в такому вигляді:

$$I = \frac{\sum Fрп_{п}}{\sum Fрп_{з}} + \frac{\sum Fрс_{п}}{\sum Fрс_{з}} + \frac{\sum Fрб_{п}}{\sum Fрб_{з}} + \frac{\sum Fрз_{п}}{\sum Fрз_{з}}, \qquad (3)$$

де $\sum Fрп_{п}, \sum Fрс_{п}, \sum Fрб_{п}, \sum Fрз_{п}$ – суми причинних факторів інцидентів показника, що відносяться до ризиків персоналу, ризику систем і технологій, ризику бізнес-процесів, ризику зовнішнього середовища відповідно;

$\sum Fрп_{з}, \sum Fрс_{з}, \sum Fрб_{з}, \sum Fрз_{з}$ – загальні кількості формуючих факторів ризику персоналу, ризику систем і технологій, ризику бізнес-процесів, ризику зовнішнього середовища.

Показники оцінки операційного ризику та причинні фактори подій, які вони характеризують, наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Показники оцінки операційного ризику та відповідні фактори інцидентів операційного ризику

№	Показники	Причинні фактори			
		Ризик персоналу	Ризик систем і технологій	Ризик бізнес-процесів	Ризик зовнішнього середовища
1	Кф682і1	Грппв; Грпзп; Грпом; Грпвн			
2	Кф682і2	Грпно; Грппв; Грппл; Грпфз; Грпзп; Грпср; Грпнв; Грпвн; Грпок	Грстр	Грбвд; Грбво	Грзфд; Грзбі
3	Кф682і3	Грппв; Грпзп; Грпвн	Грстр		
4	Кф682і4	Грппо; Грпом	Грскм; Грспз	Грбво	Грзбі
5	Кф682і5	Грпкп;	Грско; Грскм; Грспз; Грснз		Грзбі
6	Кф682і6	Грппо; Грпкп; Грппд; Грпср; Грпфв			
7	Кф682і7	Грппл; Грппв; Грпзп; Грпнв; Грпфо		Грбво	
8	Кф682і8	Грппо; Грпно; Грпні; Грпфз; Грпні; Грпк; Грпкп; Грпом; Грпср; Грпфв		Грбтп; Грбвд; Грбво;	Грзпк; Грзн; Грзрк
9	Кф682і9	Грппо; Грпно; Грпк; Грпфо; Грпзд; Грпвд Грпнв; Грпвн; Грпср	Грско; Грскм; Грспз; Грспц; Грстр	Грбвд; Грбво; Грбнд; Грбос; Грбкк; Грбск	Грзпк; Грзн; Грзка; Грзбі; Грзрк
10	Кф682і10	Грппо; Грпно; Грпзп; Грпвн		Грбкк;	
11	Кф682і11	Грпсм; Грппд; Грпом		Грбтп	
12	Кф682і12	Грппо; Грпно; Грппв; Грпзп; Грпфо		Грбво	Грзфд; Грзбі
13	Кф682і13	Грппо; Грпно; Грппв; Грпфо; Грпзд;	Грспз	Грбтп; Грбвд; Грбво	Грзфд; Грзбі
14	Кф682і14	Грпкп; Грпср; Грпвд; Грпфв; Грппд			
15	Кф682і15	Грпфм; Грпнв; Грпок; Грпвд; Грпвн; Грпср; Грпфв		Грбвд;	
16	Кф682і16	Грпфм; Грпкп; Грпср; Грппд; Грпфв			
17	Кф682і17	Грппо; Грпно; Грпфз; Грпфм; Грппд; Грпср; Грпфв		Грбво; Грбнд; Грбкк;	
18	Кф682і18	Грппв; Грппд; Грпвн; Грпфм; Грпср; Грпфв		Грбвд	
19	Кф682і19	Грпсм; Грпкп; Грпфм			
20	Кф404і1	Грпнд; Грпні		Грбвд; Грбкк	Грзфд; Грзбі; Грзрк
21	Кф404і2				Грзпк; Грзрк
22	Кф404і3	Грппо; Грпно; Грпфз; Грпнд; Грпні	Грспз; Грспц	Грбвд; Грбво	Грзбі; Грзрк
23	Кф404і4			Грбвд; Грбкк	Грзпк; Грзбі
24	Кф200і1	Грпзп;		Грзфд	Грзбі
25	Кф200і2	Грпзп; Грпфз; Грппд; Грпфм; Грпнв; Грпзд	Грспз	Грбвд; Грбво	Грзфд; Грзбі

Сумарне значення представлених показників може бути використане для наближеної оцінки рівня операційного ризику банку. Його основне призначення – відігравати роль «червоного ліхтаря», який запалюється у разі перевищення прийнятної межі. Визначення цієї межі поряд з іншими, більш детальними та точними заходами з оцінки операційного ризику, потрібно проводити, спираючись на більш складні методики, зокрема на згаданий раніше бійєсовський підхід. Крім того, для зменшення рівня суб'єктивності у визначенні відношень між інцидентами та причинними факторами в розрізі складових операційного ризику, доцільним буде використання консультативної експертної системи, що діє на основі розширеної бази знань експертів з управління операційним ризиком банківських установ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моделювання оцінки ризиків використання банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму : монографія / С. О. Дмиров, О. В. Меренкова, Л. Г. Левченко та ін. ; під заг. ред. О. М. Бережного. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 75 с.
2. Д'яконова І. І. Удосконалення банківських операцій і попередження ризиків як умова зміцнення банківської системи України : монографія / І. Д'яконова. – Суми : Університетська книга, 2007. – 88 с.
3. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій : навч. посіб. / І. Івченко. – К. ЦНЛ, 2007. – 334 с.
4. Игнатов А. В. Оценка и управление банковскими рисками : дис. … канд. екон. наук : 08.00.10 / А. В. Игнатов. – Абакан, 2002. – 153 с.
5. Правила організації статистичної звітності, що надається до Національного банку України [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 19.03.2003 р. № 124 станом на 1 січня 2008 р. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1030.1286.0.
6. Система оцінки ризиків [Електронний ресурс] : методичні вказівки з інспектування банків Правління НБУ. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5669.1&nobreak=1.

УДК 336.77:339.5

СУЧАСНА ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО ФІНАНСУВАННЯ ЕКСПОРТУ В УКРАЇНІ

Н. Ю. Салій

Складна ситуація на міжнародних товарних ринках, спричинена світовою фінансовою кризою, тому слід поєднати зусилля українських банків і підприємств у підвищенні конкурентоспроможності останніх. У сучасних умовах поряд із ціною та якістю продукції суттєвим фактором, що сприяє проникненню вітчизняних товарів на зарубіжні ринки, є кредит, який у тій чи іншій формі надається експортерам. З іншого боку, у вітчизняних банків, які мають значну частку пасивів, залучених в іноземній валюті, відповідно до чинних нормативних актів поки що немає іншого варіанта використання цих коштів, аніж кредитування підприємств, які мають валютну виручку.

Отже, особливої актуальності набуває дослідження теоретичних аспектів і аналіз практичного застосування різноманітних банківських інструментів фінансування, які дозволяють суб'єктам господарювання збільшувати обсяги продажу та розширювати зовнішні ринки збуту, економно витрачаючи власні кошти та зменшуючи ризик несплати з боку покупців.

Проблеми сутності та методів банківського фінансування зовнішньоекономіч-

© Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – № 5 (44). – 2010.